

Deniz Uçurumlarının Köleleri

Fener Balıkları

Çok derin suların hayvanları hiçbir canlıya benzemeyen garip yaratıklardır. Alın işte fener balıklarını. Deniz uçurumlarının karanlıklarında, iri bir dişi üzerine yapışmış erkekler görülür; ömür boyu süren bu beraberlik evliliklerin en büyüleyici, fiziksel birleşmelerin en tuhaf olanıdır. Dişiyle erkek yapışarak adeta tek bir canlı, erdişi (hermafrodit, her bireyde hem yumurtalık hem testis bulunan) bir canlı oluşturmuştur.

THOMAS MANN, Doktor Faust adlı son romanında iki kişilik küçük bir denizaltıdan (batiskaf) görülen derin deniz manzaralarından söz eder: "Derin denizlerin harikaları, hiçbir güneş ışınının sızmadığı deniz uçurumlarındaki hayatın acayiplikleri (...). Başlangıçta güneşin aydınlattığı kristal berraklığında bir suya dalyorlardı. Fakat 60 m'den daha derine indiklerinde hiç ışık kalmıyordu ve onlar dünyamızla hiçbir ilişkisi olmayan hiç tanımadıkları yeni bir dünyaya dalyorlardı". 750 m derinlikten sonra, bir ışıldak sayesinde önlerinde yeni bir evren açılıyordu: "İnanılmaz derecede garip, korkutucu ve gülünç bir hayat vardı buralarda. Yukarılardaki dünyayla hiçbir ilişkisi olmayan bir diğer gezegenden gelmişe benzeyen bu biçimler ve yüzler, gizli bir içe kapanmanın, sonsuz karanlıklarla çevrilenin ürünüydü. Lombozlara sürünüp geçen bu kımtıl kımtıl hayatı, gizli maskeleri, bu çılgın dünyayı, yırtıcı

ağzları, kuvvetli çeneleri, teleskopik gözleri, kağıttan gemileri andıran balıkları tarif etmek olanaksızdı."

Alman romancısının 1949'da çizdiği bu tabloyu derin deniz hayvanları için bu gün de kullanabiliriz. Örneğin derinliklerin fener balığının, yutacağı küçük deniz hayvanlarını kendine çekebilmek için ışıklı bir çıkıntısı vardır. Onun için bunlara "balık tutan balık" da denir. Fener balıklarında sırt yüzgeçlerinin birinci kılıçığı kafaya doğru uzamıştır; ucunda bir dokungaçı andıran bir et parçası vardır. Bu et parçası "yem" görevini yapar. Bu yem aydınlık sularda avları kendine çekebilirse de karanlık diplerde

işe yaramaz. Bu nedenle fener balığında bu et parçası ışıklı bir hal almıştır. Bu ışıklı yem organına esca denir. Bazen bu yemi taşıyan dokungaç uzar ve bir oltayı andıran hareketli bir hal alır. Buna illicum denir. Derin deniz canlıları arasında fener balığı kadar acayip olanı yoktur. Bugüne kadar bilinen omurgalılar arasında böyle bir cinselliğe ve cinsel iki-biçimliliğe (seksüel dimorfizm, erkeğin ve dişinin farklı büyüklüklerde oluşu) rastlanmamıştır. Erkek ve dişi fizyolojik olarak hem özektir, hem de tek vücut gibi davranmaktadır.

Bazı erdişi (hermafrodit) balıklarda görülen, kronik trans-seksüalizme şeklindeki bir saat içinde kah erkek kah dişi olabilmek dışında, bütün omurgalılarda birey ya erkek, ya da dişidir. Burada doğa eski bir mantık kuralına uymuştur: bir şey ya şu ya da bu olabilir; ikisi birden olamaz. Buna rağmen, birazdan örneklerini vereceğimiz gibi doğa her zaman bu kurala uymaz. Derin deniz diplerindeki balıklardan bazılarında bir dişiyle bir ve-

Işıldayan feneriyle avını tuzaga düşüren bir fener balığı. Sağdaki resimde ise ölene dek bütünleşmiş bir fener balığı çifti görülüyor.

ya bir çok erkek arasında görülen tam ve köktenci asalaklıkta, erkek ve dişinin ayrılığı kuralına uyulmaz.

Bu garip özelliğe girmeden önce belirtelim ki okyanus uçurumlarının keşfi nispeten geç olmuştur. 19. yüzyılda insanların tanıdığı doğanın boyutları birdenbire büyüdü. Deniz uçurumlarının, kıta sahanlıklarının ötesinde başladığı biliniyordu. Uzun süre denizlerin soğuk ve karanlık dipleri çöl gibi düşünülürdü. 1860'da zoolog Henri-Milne Edwards'ın gözlemleri sayesinde bu hayata düşman ortamlarda da hayat bulunabileceği anlaşıldı.

Deniz uçurumlarında bulunan her hayvan hemen daima olağanüstü bir dış görünüm arz ediyordu. Teknoloji ilerleyip 6000 m derinliğe kadar inildiğinde daha da garip bir fauna ile karşılaşıldı. Yalnız biçimler değil, davranışlar da daha önce benzeri görülmemiş biçimlendi. Örneğin fener balığının üreme şeklinin omurgalılarda bir benzeri yoktur. Haplophyrine cinsi fener balıklarının dişi 6,3 cm uzunluktadır; bu dişi 9000 yumurta yapar. 65 cm uzunluğunda olan *Ceratis holbelli* 5 milyon yumurta bırakır. Bu yumurtalar suya salınır ve karanlık diplerde döllenir. Fener balıklarının erkekleri dişlerini dişiye geçirirler ve ömür boyu ondan ayrılmazlar.

Döllenmiş yumurta deniz yüzeyine çıkar. Larvalar burada beslenir ve büyür. Larva safhası 2 ay sürer. Daha sonra yavrular derin diplere iner. Erkek yavrular babalarına dişi yavrular annelerine benzer. Başkalaşım (metamorföz) sırasında erkeklerin çok iri erbezleri (testis) olduğu görülür; erkekler genç yaşta cinsel olgunluğa erişir.

Dişiler başkalaşımından yıllar sonra cinsel olgunluğa erişmektedir. Fener balıklarında cinsel iki biçimlilik çok belirgindir. Birçok fener balığı türünde dişi erkekten 20 kat kadar büyüktür. Farklı büyüklüklerde erkek ve dişinin birbirine yapışması cinsel olgunluk döneminde meydana gelir bu tür bir ilişkinin omurgalılarda benzeri yoktur. Gerçekte bu, bilinen tek, sürekli, kesin ve tam asalaklık şeklidir. Nasıl olup da hayatta kalıyorlar?.. Bu dünyadan kopmuş canlılar yırtıcı etiyicilerdir; anlattığımız "fener" sayesinde avlarını kendilerine çekerler. Erkek ve dişinin birbirlerine ömür boyu yapışmalarının nedeni, bu karanlık sularda birbirlerine rastlama olasılığının küçük oluşudur. Doğa bu güçlüğü karşı bu kaçamak, bu kurnaz-

ca yolu bulmuştur; inanılmaz, ömür boyu beraberlik...

Peki, yapışmadan önce birbirlerini nasıl buluyorlar? Erkek, dişiye son derece gelişmiş koku organı ve gözleri sayesinde bulur. Buluştuktan sonra birbirlerini kaybetmemek için, dünyanın en garip "evlilik"ini yaparlar. Erkek dişinin gövdesini, başını veya solungaç kapağını ısırarak ona yapıştır. Bundan sonra akıl almaz bir şey olur. Erkeğin çeneleri ve dili dişinin dokularıyla kaynaşır. Erkek ve dişi tek vücut olurlar; kan dolaşımını birbirine bağlanır. Artık erkek, dişinin vücut sıvılarıyla beslenecektir. Erkeğin içi boşalır ve erkek yalnızca sperm taşıyan bir torba halini alır. Dişi istediği zaman salgıladığı hormonlarla küçük esir erkeğin sperm boşaltmasını sağlar. Erkek, daha dişiye yapışmadan önce gelişmiş durumdadır.

Erkek ve dişiden oluşan bu organizma için ne demeli? Bazı denizanelerinin, örneğin *Physallia*'ların, birleşerek tek bir varlık "organik bir cumhuriyet" oluşturmalarına benzemiyor mu bu durum? Buna bir ortak yaşam diyemez miyiz? Dişi, erkeği besler. Küçük esir erkek de dişiye sperm sağlar. Hangisi hangisini sömürmektedir. Erkekler hareket özgürlüklerini kaybetmişlerdir ama onlar olmasa dişiler döl veremeyecektir. Fener balıkları biri erkek, biri dişi iki canlıdan oluşmuş tek bir canlı gibidirler. Bu balıklar erdişiliğin en garip şeklini icat etmişlerdir. Erdişilik tek bir bireyde görülürken burada iki bireylik bir erdişilik vardır. Fener balıkları adeta şöyle demektedir: "Sevgilim, bizi ancak ölüm ayırır".

Recherche, Kasım 1995
Çeviri: Selçuk Alsan